

2008 on the establishment of the European Qualifications Framework for lifelong learning. Retrieved 17 May, 2023 from <http://bitly.ws/HmPZ>

АКТУАЛЬНІСТЬ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ МОДЕЛІ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Тетяна Ремех, к. пед. н.

Інститут педагогіки НАПН України
м. Київ, Україна

Широкомасштабна агресія РФ проти України, фактично війна, що триває з 2014 року, породила низку викликів та підняла пласт проблем, у тому числі й в освіті. Постало багато питань, серед яких і ті, що стосуються громадянської ідентичності як-от: Чи можна ефективно захищати державу за відсутності сформованої громадянськості як риси особистості? Від чого треба дистанціюватись і що необхідно подолати в собі, щоб відстояти суверенітет України? Яку модель громадянської освіти слід втілювати, щоб сформувати власну громадянську ідентичність та увійти в Європейський союз? До чого призводить несформована громадянська компетентність? та ін.

Громадянська освіта як освіта громадян, не втиснута виключно в рамки шкільних курсів, у країнах усталеної демократії є засобом збереження демократичних цінностей та інститутів. Для українського суспільства, де ефективні демократичні інститути та громадянське суспільство в розвої, громадянська освіта має стати важелем становлення активного й відповідального громадянина, для якого демократія, права людини, верховенство права є цінностями, що становлять основу його життєвих орієнтацій, смислів та мотивують його поведінку.

Приєднаємося до думки, що громадянська освіта не зводиться лише до правового навчання та надання знань про конституційні засади держави та її політичні інститути, а також не є патріотичним вихованням і, зрозуміло, не дорівнює йому. Громадянська освіта включає набуття знань про форми участі громадян в житті суспільства і держави, засоби впливу на органи державної влади та місцевого самоврядування, права і свободи громадян і способи їх реалізації, відстоювання та захисту, а також (що особливо важливо) формування / розвиток відповідних умінь і навичок особистості.

Виявлено, що європейська модель громадянської освіти ґрунтована на трактуванні громадянської освіти в широкому сенсі – пріоритетності формування громадянських якостей для становлення відповідальної особистості в усіх сферах її діяльності. Особливістю такої моделі є її здатність швидко реагувати на зміни в суспільному житті, нові проблеми і виклики.

У країнах Європейського Союзу поняття «громадянська освіта» еволюціонувало від «Civics education» (отримання знань у сфері суспільствознавства, політології, історії, права) до «Citizenship education» (формування громадянськості). Як бачимо, акцент змістився від системного надання знань (інформації, відомостей) з основ суспільних наук до формування / розвитку громадянської компетентності особистості – здатності, яка робить її активним суб'єктом соціально-політичних практик демократичного суспільства (Топалова & Чистіліна, 2018). При цьому громадянська компетентність є поєднанням знаннєвого, діяльнісно-процесуального та мотиваційно-ціннісного складників.

Зазначимо, що громадянська освіта за означеної моделі охоплює найрізноманітніші питання, серед яких: права людини, участь в суспільному / політичному житті, форми самоорганізації громадян (наприклад, волонтерство), самоідентифікація, громадянська стійкість, міжкультурна комунікація, екологічна освіта тощо. Важливо, що громадянську освіту європейської моделі уявляють безперервним процесом. Це означає, що набуття й застосування особистістю нових, затребуваних навичок громадянськості, усвідомлення причетності та власної відповідальності відбувається протягом життя. З'ясовано, що такі навички формуються і вдосконалюються виключно в навчанні через практику, де знання засвоюють у змодельованих та / або реальних життєвих ситуаціях.

З'ясовано, що засадничим принципом європейської моделі громадянської освіти є демократія участі – здійснення громадянами низки функцій (замість передачі їх державі / її органам) шляхом проведення референдумів, громадських ініціатив, громадських слухань, подання / підтримання петицій (в тому числі й електронних), а також через законодавчо закріплене право відкликати державних службовців, які працюють неефективно. Зазначимо, що демократія участі спрямована передусім на подолання корупції та лобювання, порушення прав і свобод людини, маніпуляцій громадською думкою, екологічних проблем тощо. Упровадження громадянської освіти необхідне також для подолання політичної апатії, пасив-

ності (наприклад, абсентеїзму), інертності, необізнаності, некомпетентності громадян, боротьби з такими викликами демократичним цінностям як нетерпимість, ксенофобія, расизм, насильство і тероризм (Мелеганіч, 2018, с. 31). Це, своєю чергою, потребує формування й розвитку нових рис особистості, пов'язаних із культурою громадянськості.

Відтак стрижнем європейської моделі громадянської освіти є підвищення ступеня активності й залученості громадян до політичних і соціальних процесів держави і громади. Одним із шляхів вирішення означеного завдання може бути розширення кола суб'єктів громадянської освіти через залучення державних органів, громадських організацій, освітніх закладів, мас медіа тощо, ефективність якого доведена практикою держав Європейського союзу.

В Україні, попри декларування євроінтеграційних намірів, закріплення курсу на Європейський союз, ухвалення низки концептуальних документів у цій галузі, досі не склалася модель громадянської освіти, що відповідає проголошеним стратегічним цілям. Фактично відсутні дієва стратегія та концепція громадянської освіти, а її цілі та завдання є предметом дискусій обмеженого кола, в основному громадських організацій та представників активної громадськості.

Обравши курс на європейську інтеграцію, в Україні досі не впроваджено систему громадянської освіти, орієнтованої на сприйняття цінностей та смислів європейської політичної культури, формування громадянської ідентичності демократичного типу. Натомість вітчизняна громадянська освіта в Україні пішла шляхом формування у здобувачів освіти фрагментарних соціологічних, політологічних та правових знань (Ремех & Пометун, 2021, с. 30).

Досліджено, що громадянська освіта в Україні нині існує в рамках шкільної: включення громадянознавчого складника в окремі курси, наприклад, «Я досліджую світ» (3–4 клас), «Досліджуємо історію і суспільство. 5–6 клас», «Вступ до історії України та громадянської освіти. 5 клас» та ін.; введення в 2018 році інтегрованого курсу «Громадянська освіта (рівень стандарту) 10 клас». Це підтверджують й положення освітніх документів, де зафіксовано такі основні позиції: інтеграція громадянської та історичної освіти, визначення громадянської компетентності учнів як ключової (що набувається в навчанні всіх предметів / курсів), необхідність імплементації громадянознавчих питань у зміст різних предметів /

курсів та ін. Зазначимо, що такий підхід до громадянської освіти йде в розріз із європейською практикою.

Зроблено висновок про те, що виклики, які постали перед Україною у зв'язку з війною РФ та завданнями повоєнної відбудови України, посилюють роль громадянської освіти як у формальному, так і неформальному освітньому секторі. Основним її завданням визначено формування демократичної громадянськості – активної позиції, участі, усвідомленого вибору та відповідальності особистості. Важливою умовою ефективної громадянської освіти вважаємо її практико орієнтоване спрямування.

Громадянська освіта як напрям та освітня політика (не лише як шкільний курс) має перебувати у центрі уваги освітян, політиків та суспільства (Мелеганіч, 2018, с. 23). Становлення громадянської освіти вимагає забезпечення її нормативно-правових засад, інституційної підтримки та повноцінних ресурсів (Громадянська освіта в умовах ... , с. 8). Таким чином, для впровадження в Україні громадянської освіти європейського моделі в складних умовах сьогодення стане в пригоді доскональне вивчення її змісту, компонентів та позитивного досвіду реалізації державами Європейського союзу з урахуванням національно-державних особливостей України.

Ключові слова: громадянська освіта, європейська модель, Європейський союз.

Література

- Громадянська освіта в умовах безпекових викликів і загроз (2022). Навчальний посібник / за ред. А. М. Круглашова, Н. Ю. Ротар, І. В. Цікул. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 184 с.
- Мелеганіч, Г. І. (2018). Громадянська освіта як необхідна передумова євроінтеграції України. *Міжнародний науковий вісник*. Випуск 2 (18). Ужгород, 22–37.
- Ремех, Т., Пометун, О. (2021). *Методика навчання учнів ліцею громадянської освіти : методичний посібник [Електронне видання]*. Київ : Конві Прінт, 222 с.
- Топалова, С., Чистіліна, Т. (2018, Лютий 22). Майбутнє громадянської освіти в Україні – перехід до актуальної європейської моделі. Аналітичний центр «Обсерваторія демократії». <https://od.org.ua/uk>